

REDACTIONEEL

Conferencing: de vraag naar de maatschappelijke betrokkenheid in het herstelrecht

Inge Vanfraechem, Lode Walgrave & Ivo Aertsen

Het zogenoemde conferencingmodel in herstelrecht is ontstaan in Nieuw Zeeland. Toen Family Group Conferencing (FGC) daar in 1989 werd ingeschreven in de Children, Young Persons and their Families' Act was de oorspronkelijke bedoeling de gerechtelijke processen beter af te stemmen op de gebruiken van de Maori's die oververtegenwoordigd waren bij de jongeren die voor de rechter verschenen. Vrij snel echter werden de enorme herstelrechtelijke potenties van FGC duidelijk. Conferencing werd als een succes aanvoeld en de praktijk raakte meer verspreid in andere landen. Verschillende versies ontstonden die een verschillend bereik hadden en functioneerden onder verschillende benamingen als "diversionary conferences", "youth justice conferences", "real justice conferences" en andere. Het is gebruikelijk deze praktijken aan te duiden als "restorative conferences".

Lange tijd bleef conferencing nagenoeg afwezig op het Europese vasteland, waar bemiddeling in diverse vormen veruit het belangrijkste herstelgerichte proces was. Maar sinds een tiental jaar begint de praktijk ook hier door te breken (Zinsstag & Vanfraechem, 2012). België is daarin (naast Noord-Ierland) het verst gegaan. De conferences kregen een plaats in de Belgische jeugdwet van 2006 (Put, Vanfraechem & Walgrave, 2012), waar sprake is van Herstelgericht Groepsoverleg (hergo) of – in het Frans – Concertations Restauratrices et Groupe (CRG). In Nederland gaat het hoofdzakelijk over Eigen Kracht Conferenties (in welzijnszaken) of Echt Recht Conferenties (in geval van jeugddelicten) (Van Pagée, van Linthout & Wolhuis, 2012). Conferencing roept een aantal vragen op voor reflectie en onderzoek. We sommen er hier enkele van op, mede in het licht van de bijdragen in dit themanummer.

(1) Het aanbod van twee soorten van herstelrechtelijke processen op eenzelfde domein en binnen eenzelfde jurisdictie roept de vraag op naar hun gelijkenissen, verschillen en complementariteit. Bemiddeling en conferencing gaan uit van verschillende "oertypes". In bemiddeling is sprake van een overleg tussen een slachtoffer en een dader, daarin begeleid door een neutrale bemiddelaar. Het overleg gaat over de wijze waarop de dader kan bijdragen aan het herstel van de door het slachtoffer geleden psychische, relationele en materiële schade. In conferencing worden slachtoffers en daders bijgestaan door hun achterban, vaak de meest nabije familieleden, maar eventueel ook andere zelfgekozen vertrouwensfiguren. Steeds meer lijken de verschillen tussen bemiddeling en conferencing te vervagen. Zo blijkt bijvoorbeeld dat veel bemiddelingspraktijken met jonge daders ook hun

ouders en andere familieleden in het overleg betrekken, en dat ook slachtoffers zich door hun vertrouwensfiguren kunnen laten bijstaan. Is er dan nog echt een duidelijk verschil? Heeft het dan nog wel zin te blijven spreken van bemiddeling enerzijds en conferencing anderzijds? Een conference lijkt dan wel een soort “uitgebreide bemiddeling” te zijn, maar wel nog steeds bemiddeling.

In het Belgische pilotproject (2000-2003) was het de uitdrukkelijke bedoeling om met conferencing niet in concurrentie te treden met de dan reeds goed functionerende praktijk van bemiddeling met minderjarige daders, die bijna uitsluitend op parketniveau plaatshad. Mede daarom opteerden wij ervoor de hergo's op het niveau van de jeugdrechtbank te situeren (Vanfraechem, 2007a). Dat had tot gevolg dat de hergo's meer zware delicten doorverwezen kregen dan de bemiddelingen. Maar vermoedelijk konden de hergo's die zware misdrijven ook aan door de keuze om het Nieuw Zeelandse FGC-model zo goed mogelijk toe te passen. Dus was de politie steeds aanwezig als uitdrukking van de zorg voor de openbare orde en konden ook de advocaten de ontmoeting bijwonen (wat de advocaten van de jongere ook meestal doen). Juist omwille van de aanwezigheid van ondersteuners en actoren in het Nieuw-Zeelandse model, werd bij de start van het Vlaamse project ook uitdrukkelijk gekozen voor de toepassing bij zwaardere misdrijven opdat de betrokkenen niet het gevoel zouden hebben dat met een kanon op een mug wordt geschoten (Vanfraechem, 2001).

FGC ligt in het hart van de procedure en is geen vorm van diversie. In deze configuratie is de stap naar gerechtelijke vervolging al gezet en is de zorg voor de openbare orde zeer uitdrukkelijk aanwezig.¹ Dat maakt misschien wel het cruciale onderscheid uit tussen een “uitgebreide bemiddeling” en het oorspronkelijke Nieuw-Zeelandse FGC-model. Het zou dan toch zin kunnen hebben conceptueel en procedureel onderscheid te blijven maken tussen de (uitgebreide) bemiddeling en de conferencing-in-Nieuw-Zeelandse-stijl. Als dat zo zou zijn, wat nader te onderzoeken is, dan houdt dat vooral een waarschuwing in niet te slordig om te springen met begrippen en de verschillen goed af te bakenen om de cruciale meerwaarde van FGC niet verloren te laten gaan. Als conferencing inderdaad de mogelijkheid biedt om ook de openbare orde aanwezig te stellen, dan zouden verdere observatie en onderzoek tevens de betekenis van het begrip ‘openbare orde’ naar aanleiding van dergelijke samenkomsten verder kunnen uitklaren. Nu dreigt immers het gevaar dat dit abstracte begrip – naarmate herstelrechtelijke praktijken verder uitbreiden – al te gemakkelijk als verantwoordingsgrond zal worden gebruikt om de afdoening binnen de bestaande institutionele kaders te houden waardoor heersende (punitieve) logica's (ongewild) worden bestendigd.

(2) Een andere vraag is welke de precieze meerwaarde is van de zogenoemde “community of care” in de conference en hoe dat te optimaliseren. Daar is veel over geopperd, en misschien wel terecht, maar het is nog weinig systematisch onderzocht. Betekent de aanwezigheid van de ouders, bijvoorbeeld, altijd een

1 We gaan hier niet dieper in op de vraag wat de positie van de openbare orde moet zijn in herstelrecht. Voor een discussie zie bijvoorbeeld Walgrave (2008) en voor de verkenning van de rol van samenleving en staat Vanfraechem (2007b).

steun voor de jongere? Sommige ouders blijken veeleer in het defensief te gaan om de mogelijke schuld af te wenden op hun kind; anderen leggen als het ware constructieve verbindingen met het slachtoffer. Wat zal men doen als de jongere niet wil dat zijn vader erbij is? Of als de ouders van geen conference willen weten, maar de jongere wel? In hoeverre is de aanwezigheid van de bredere achterban een steun dan wel een bijkomende druk op de jongere? Of wordt het slachtoffer niet overweldigd door het numerieke overwicht van de “delegatie” van de dader? Dit zijn principiële, maar ook methodische vragen. De potenties en de risico’s van de vertrouwensachterban kunnen sterk worden gestroomlijnd door goede moderatoren. Maar dat zijn ze niet allemaal...

(3) In de afhandeling van een misdrijf is het belangrijk dat ook de publieke dimensie ervan in het overleg wordt betrokken en een vorm van (symbolisch) herstel wordt overwogen. In Nieuw Zeeland wordt dat duidelijk gemaakt door de rol van de politie in de FGC, wat in België zo goed als mogelijk wordt herhaald. Maar wetelijk kan deze functie in een continentaal Europees rechtsregime enkel worden vervuld door het openbaar ministerie. Dat is toch anders in de beleving van de deelnemers. Onderzoek daarover lijkt erop te wijzen dat de aanwezigheid van de politie over het algemeen wordt gewaardeerd (Vanfraechem, 2007a), maar de redenen ervoor zijn nogal diffuus. Over de rol van de politie in conferencing (als informant, als vertegenwoordiger van de samenleving, als ondersteuning van het slachtoffer, als moderator enz.) bestaat trouwens nog veel discussie (Van Calster & Moor, 2010). Belet de aanwezigheid van de politie een open dialoog? Verhoogt de politie het veiligheidsgevoel bij de deelnemers? Maakt het deel uit van de “sociale taken” van de politie of veroorzaakt het vooral rolverwarring bij de politie en de deelnemers?

In Canberra bestaat de praktijk van een “community representative”, een vrijwilliger die optreedt als vertegenwoordiger van de samenleving. Het kan bezwaarlijk een succes worden genoemd. Vooral van de kant van de dader blijkt het moeilijk de legitimiteit van, bijvoorbeeld, een gepensioneerd leerkracht te aanvaarden. De jonge dader en zijn ouders hebben er geen behoefte aan ook nog eens de les te worden gelezen door iemand die daar, in hun ogen, niets mee te maken heeft.

Uit een pas afgerond Europees onderzoek rond “peacemaking circles” in drie landen blijkt hoe moeilijk het is om “de gemeenschap” – ruimer dan de “community of care” – aanwezig te laten zijn in de afhandeling (Ehret et al., 2013). We blijken vooral methodische “tools” te missen om representatieve vertegenwoordigers of vertegenwoordigende organen van de samenleving te identificeren. Daarnaast werd men in dit project ook geconfronteerd met de vraag wie uiteindelijk het recht heeft om te bepalen op welke wijze de brede samenleving of de publieke dimensie moet worden vertegenwoordigd. In welke mate kan men beweren “de publieke dimensie” of “het belang van de samenleving” te vertegenwoordigen als deze vertegenwoordigers gekozen worden door de slachtoffers en daders vanuit hun particuliere belang? Indien we de publieke dimensie vertegenwoordigd willen zien in herstelrechtelijke praktijken, moeten we dan niet veel radicaler een louter individualiserende benadering afwijzen, die nu zo sterk slachtoffer-daderbemiddeling en in zekere mate ook conferencing (als “integrale” hulpverleningsvorm)

kenmerkt? Moeten herstelrechtelijke processen niet van meet af aan worden opgestart mede vanuit het gelijkwaardige belang van de samenleving? Moet niet veel creatiever gezocht worden naar aansluitingsmogelijkheden met de informele samenleving en het maatschappelijke middenveld?

(4) Dat brengt ons tot een vierde thema: de plaats en de rol van de vrijwilligers. Onmiskenbaar bestaat een trend in de herstelrechtelijke praktijk en discours om zoveel mogelijk een beroep te doen op vrijwilligers. Het belangrijkste argument is dat daardoor de betrokkenheid van de samenleving op de afhandeling van een misdrijf wordt geïntensiveerd. Het blijft een stelling die tot nu toe niet door onderzoek is bevestigd. De vraag is waarom iemand per definitie een “vertegenwoordiger van de samenleving” is wanneer hij/zij niet wordt betaald en waarom iemand die voor zijn/haar werk wordt betaald en daarvoor intens is opgeleid niet kan optreden als iemand die ook volop in de samenleving staat. Natuurlijk worden vrijwilligers ook opgeleid. Maar naarmate die opleiding beter is, evolueren de vrijwilligers tot onbetaalde professionals. Vanuit het standpunt van de deelnemers zou men het zelfs omgekeerd kunnen zien: het feit dat iemand door de maatschappij wordt betaald lijkt er een aanduiding van te zijn dat hun probleem serieus wordt genomen, meer dan wanneer ze het moeten doen met iemand die het er buiten zijn/haar uren, als liefhebberij, nog een beetje bij doet.

Veel van de discussie hierover hangt ook af van de rol die de vrijwilligers vervullen. In de praktijk worden ze ingeschakeld als moderator, als vertegenwoordiger van de samenleving, als vertegenwoordiger van de “local community”, als ondersteuner van het slachtoffer, als ondersteuner van de jonge dader. De vragen over de potentiële meerwaarde, de haalbaarheid en de voorwaarden ertoe krijgen wellicht een verschillend antwoord naargelang de rol. Het is tijd dat het mantra van de vrijwilliger in herstelgerichte processen meer systematisch en meer genuanceerd wordt onderzocht, waartoe de bijdrage van Claes en Van Daele in dit nummer een eerste stap zet.

De opkomst van conferencing op het Europese continent is een bijkomende troef voor de verdere ontwikkeling en uitdijning van herstelrecht. Echter, zoals uit bovenstaande reflecties blijkt, is veel nog onduidelijk. We dienen te weten waar we mee bezig zijn en we moeten attent blijven voor de risico's op kromdenken en voor onterechte evidenties die zowel de praktijk als de reflectie erover kunnen binnen sluipen. Als we dat kunnen vermijden, dan is dat goed voor de deelnemers die er een meer bevredigende afhandeling van “hun” misdrijf kunnen mee bereiken, goed voor de overheid die er een pad in vindt voor de ontwikkeling van meer constructieve antwoorden op misdrijven en goed voor het criminologisch onderzoek dat kan putten uit een onuitputtelijk rijk veld van onderzoeksvragen (voor dat laatste, zie Walgrave et al., 2013).

In dit nummer van het Tijdschrift voor Herstelrecht wordt ingegaan op de toepassing van conferencing in Europa en ook meer specifiek in België. Een eerste bijdrage aan de hand van Estelle Zinsstag en Inge Vanfraechem belicht de resultaten van een Europees onderzoek aangaande conferencing wereldwijd, gecoördineerd door het European Forum for Restorative Justice. De belangrijke vaststellingen

Inge Vanfraechem, Lode Walgrave & Ivo Aertsen

zijn dat conferencing meer wordt toegepast, ook in Europa, dan vaak wordt aangenomen; dat de praktijk zich vooral richt op minderjarige daders; en dat de positie van het slachtoffer een aandachtspunt blijft.

Lieve Bradt gaat dieper in op de Belgische praktijk van hergo en CRG en geeft aan waar de knelpunten liggen betreffende een ruimere implementatie die ondanks een duidelijker wetgevend kader niet van de grond lijkt te komen.

Erik Claes en Emilie Van Daele beschrijven het pilotproject rond het inpassen van vrijwilligers als ondersteuner voor dader en slachtoffer in hergo. Vanuit de filosofische onderbouwing van een 'gematigde' visie op herstelrecht lijkt dit een meerwaarde te hebben, maar in de praktijk blijkt de toepassing niet evident te zijn.

Bart Claes tenslotte bespreekt het boek van Zinsstag en Vanfraechem (2012) waarin conferencing in al zijn aspecten naar voren komt: als praktijk in verschillende landen, met aandacht voor de rol van de moderator en slachtoffer, alsook de verschillende modellen van conferencing, en de gelijkenissen en verschillen met bemiddeling.

Referenties

- Ehret, B., Szegö, D., Fellegi, B. & Dhondt, D. (2013, te verschijnen). *How can Peacemaking Circles be implemented in countries governed by the principle of legality?* Final report of JLS/2010/JPEN/AG/1609. Tuebingen/Leuven/Budapest: University of Tuebingen/KU Leuven/Foresee Research Group.
- Put, J., Vanfraechem, I. & Walgrave, L. (2012). Restorative dimensions in Belgian Youth Justice. *Youth Justice*, 12(2), 83-100.
- Van Calster, C. & Moor, L.G. (eds.) (2010). *Herstelrechtelijke politiezorg*. Dordrecht: SVM Producties.
- Vanfraechem, I. (oktober 2001). *Een wetenschappelijk onderzoek over de toepassing van Family Group Conferences (Herstelgericht Groepsoverleg) in Vlaanderen*. Tussentijds Rapport Eerste Onderzoeksjaar, onuitgegeven onderzoeksrapport. Leuven: OGJC, K.U.Leuven.
- Vanfraechem, I. (2007a). *Herstelgericht groepsoverleg*. Brugge: die keure.
- Vanfraechem, I. (2007b). Community, society and state in restorative justice: some reflections. In: R. Mackay, M. Bosnjak, J. Deklerck, C. Pelikan, B. van Stokkom & M. Wright (eds.), *Images of Restorative Justice Theory*, (pp.73-91), Frankfurt am Main: Verlag für Polizei und Wissenschaft.
- Van Pagée, R., Lieshout, J. van & Wolthuis, A. (2012), Most things look better when arranged in a circle. Family group Conferencing empowers society developments in the Netherlands. In: E. Zinsstag & I. Vanfraechem (eds.), *Conferencing and Restorative Justice: International Practices and Perspectives* (pp.217-230), Oxford: Oxford University Press.
- Walgrave, L. (2008). *Restorative Justice, Self-Interest and Responsible Citizenship*. Cullompton: Willan Publishing.
- Walgrave, L., Aertsen, I., Parmentier, S., Vanfraechem, I. & Zinsstag, E. (2013). Why restorative justice matters for criminology. *Restorative Justice: An International Journal*, 1(2), 159-167.
- Zinsstag, E. & Vanfraechem, I. (eds.) (2012). *Conferencing and Restorative Justice: International Practices and Perspectives*. Oxford: Oxford University Press.